

крытасць дазваляе адбыцца сапраўднаму, а не толькі сімвалічнаму дыялогу настаўніка і вучня на старонках кнігі. Так, аўтары далі два супрацьлеглыя азначэнні карціны свету ў небліцах: скажоная паводле Т. В. Лук'янавай і перавернутая паводле Р. М. Кавалёвай. Успрынятая спачатку як недахоп і недагляд аўтараў, заўважаная супярэчнасць, калі ацэньваць канцэпцыю працы ў цэлым, можа быць названа вартасцю кнігі, якая не сцвяржае таталітарную ісціну, а адкрывае магчымасць парытэтай размовы, у працэсе якой ісціна выяўляецца.

І напрыканцы хацелася б адзначыць мастацкае афармленне кнігі, на вокладцы якой выкарыстана карціна з “Беларускага календара-2008. Неба і зямля: спевы краю” таленавітай беларускай мастачкі Яўгеніі Сухаверхавай. Яе работа “Дзяды” не толькі выступае ўдалым афарміцельскім рашэннем, але стварае настрой размовы аб далёкім мінулым, аб традыцыйнай культуры сучаснай навуковай мовай.

*Ульяна Верына
Мінск*

Першая манаграфія аб Міхасю Стральцовым

Irena Chowańska, *W poszukiwaniu siebie. Proza Michasia Stralcowa*, Olsztyn 2011, ss. 134

Выхад у свет манаграфіі Ірэны Хаваньскай пацвярджае, што Ольштын і надалей застаецца адным з вядучых цэнтраў польскай беларусістыкі, неацэнны ўклад у развіццё якой быў зроблены найперш Альбертам Барташэвічам, Базылём Белаказовічам. На працягу амаль дваццаці гадоў на традыцыйных славістычных канферэнцыях, якія праводзяцца Instytutem Słowiańszczyzny Wschodniej, разглядаецца разнастайная беларуская тэматыка. Ад самага пачатку заснавання часопіса “Acta Polono-Ruthenica” кожны яго том таксама не абыходзіцца без беларусазнаўчых матэрыялаў. Кніга Ірэны Хаваньскай, напісаная на аснове доктарскай працы, выкананай пад кіраўніцтвам прафесара Валентыя Пілата, дае падставы для аптымістычных надзей у прышласць тутэйшых беларусазнаўчых даследаванняў і, відавочна, сведчыць аб тым, што ў навуцы адбываецца натуральная, хоць і, зразумела, балючая, змена пакаленняў.

У Беларусі і Польшчы шмат агульных кропак судакранання, аб'ектыўна абумоўленых суседствам, працяглым перыядам існавання ў адной дзяржаве, а таму і агульнымі падзеямі, слаўнымі імёнамі, без якіх не ўяўляюць сваёй гісторыі ні палякі, ні беларусы. Гэта агульная мінуўшчына, спадчына часоў Вялікага Княства Літоўскага, а таксама драматычнае беларускае XIX стагоддзе, калі ў цесным узаемадзеянні з польскай літаратурай фарміравалася новая беларуская мастацкая традыцыя, дастаткова актыўна даследуюцца і асэнсоўваюцца, пачынаючы з другой паловы мінулага стагоддзя і асабліва ў апошнія дзесяцігоддзі. Дзякуючы перакладам польскі чытач мае магчы-

масць дастаткова поўна пазнаёміцца з творчасцю Максіма Танка, Янкі Брыля, Васіля Быкава і шэрагу іншых выдатных беларускіх пісьменнікаў розных пакаленняў. Сапраўднай падзеяй беларуска-польскага культурнага жыцця стаў выхад у 2002 годзе своеасаблівай мастацкай “энцыклапедыі беларускага жыцця” (Алесь Адамовіч) паэмы “Новая зямля” класіка беларускай літаратуры Якуба Коласа ў перакладзе на польскую мову Чэслава Сэнюха. Выключна важную справу папулярызацыі беларускай літаратуры апошнім часам робіць Калегіум Еўропы Усходняй імя Яна Новака-Езэраньскага. Так, у 2006 годзе ў Вроцлаве пабачыў свет “Беларускі Трышчан”, у 2008 годзе – анталогія беларускай паэзіі ад XV да XX веку на польскай мове. Асаблівай увагі заслугоўвае таксама манаграфія Томаша Вельга “Паэтыка прозы Васіля Быкава” (Аполе 2002), яго ж даследаванні творчасці Уладзіміра Караткевіча. Беларуская драматургія стала аб’ектам даследавання габлітацыйнай працы Бэаты Сівэк, абароненай у Люблінскім Каталіцкім універсітэце (KUL) у 2012 годзе. Відавочна, гаворачы пра польскую беларусістыку, непрабачальна было б не ўзгадаць пра беларускіх пісьменнікаў Польшчы, у прыватнасці, беларускае літаратурнае аб’яднанне “Белавежа”, якое чатыры гады таму адзначыла свой паўвекавы юбілей. Аб значнасці мастацка-эстэтычнага наробку “белавяжан”, акрамя іншых даследаванняў, сведчаць абароненыя польскімі даследчыкамі працы: доктарскія (Бэата Сівэк, Люблін (2004); Анна Саковіч, Беласток (2007) і габлітацыйная (Тэрэса Занеўская, Варшава (1998)).

Хочацца падкрэсліць, што, апрача непасрэдна навуковага значэння, якое маюць асэнсаванне феномену творчай індывідуальнасці, аналіз мастацка-эстэтычных асаблівасцей мастацкіх твораў, у наш глабалізаваны, паскораны навукова-тэхнічным прагрэсам час узрастае роля даследаванняў па гуманістыцы як сродку супрацьстаяння нацыянальнай уніфікацыі, захавання, умацавання нацыянальнай тоеснасці. І якраз беларуская культурная прастора яшчэ і ў сілу спецыфікі свайго сацыяльна-гістарычнага развіцця, сучасных палітычных варункаў мае надзвычайную патрэбу ў такой абароне. У тым ліку ў падтрымцы замежных беларусістычных цэнтраў. Безумоўна, польскай беларусістыцы у гэтай справе належыць адно з вядучых месц.

Praca Ireny Chowańskiej jest próbą przybliżenia polskiemu czytelnikowi jednego ze znacznych zjawisk w literaturze białoruskiej drugiej połowy XX wieku, jakim jest twórczość Michasia Stralcowa – przedstawiciela tak zwanego filologicznego pokolenia, które po II wojnie światowej zajmuje na Białorusi niszę kulturową i (...) zapelnia ją utworami zwróconymi przede wszystkim ku problematyce bieżącej, w poszukiwaniu ducha swojego czasu i możliwości wyjścia poza breżniewską stagnację umysłową, w poszukiwaniu – jak słusznie podkreślono w tytule pracy – samego siebie, własnej tożsamości narodowej, kulturowej i językowej, – адзначыў выдавецкі рэцэнзент кнігі Ірыны Хаваньскай прафесар Ян Чыквін.

Такім чынам, творчасць Міхася Стральцова, можна сказаць, аднаго з найвыдатных беларускіх пісьменнікаў XX стагоддзя нарэшце стала аб’ектам асобнага манаграфічнага даследавання. М. Стральцоў выявіўся творча ў рознастайных жанрах беларускай літаратуры – прозе, паэзіі, літаратурнай крытыцы, эсэістыцы, мастацкім перакладзе, журналістыцы. Аб ім, аўтары бліскучага эсэ “Загадка Багдановіча” – творы аб наймаладым беларускім класіку

пачатку мінулага стагоддзя – у сваю чаргу гавораць, што, адышоўшы ў вечнасць пяцідзясяцігадовым, пісьменнік пакінуў па сабе загадку Стральцова. Аднак пры ўсёй зацікаўленасці чытацкай аўдыторыі, літаратараў, крытыкаў шматстайнай творчасцю М. Стральцова, як ні, здавалася б, парадаксальна, дасюль у Беларусі няма сістэматызаванага, паслядоўнага яе даследавання. Кніга “W poszukiwaniu siebie. Proza Michasia Stralcowa” ўяўляе сабой якраз першую спробу цэласнага разгляду творчай праявічай спадчыны выбітнага беларускага пісьменніка, прычым у дакладна акрэсленым тэарэтычным ракурсе: *Przy określeniu problematyki niniejszej monografii kierowano się przekonaniem, że twórczość prozatorska Stralcowa jest zjawiskiem oryginalnym, dającym możliwości rozpatrzenia jej w aspekcie kategorii kompozycyjnych prozy. Natomiast mnogość powstałych publikacji na temat spuścizny Stralcowa przesłania fakt, że niewiele z nich dotyczy takich zagadnień, jak walory artystyczne liryzmu, czas i przestrzeń, czy typ narracji* (s. 20).

Спрэчка аб тым, кім жа ў большай ступені з’яўляецца М. Стральцоў – праявікам ці паэтам – вялася яшчэ пры жыцці пісьменніка. Так, Алесь Адамовіч, наракаючы на доўгую праявічную паўзу Стральцова, напрамую адзначыў у прадмове да яго “Выбранага” (1987), што менавіта проза беларуская мае патрэбу ў майстэрскім слове Стральцова. Творчы ж лёс самога М. Стральцова запярэчвае літаратурнай традыцыі, згодна з якой праявік высыпае пазней, чым паэт. Тры паэтычныя зборнікі пісьменніка пабачылі свет, калі Стральцоў ужо быў аўтарам шэдэўраў прозы, напісаных ім у маладым узросце. Паэзія яго таксама надзвычай цікавая, асабовая. За апошні прыжыццёвы зборнік вершаў “Свецце мой ясны” М. Стральцову была пасмяротна прысуджана Дзяржаўная прэмія БССР імя Янкі Купалы. Відавочна, што раўназначнае асэнсаванне ўсёй такой шматграннай творчай спадчыны яшчэ наперадзе.

Непасрэднаму разгляду прозы М. Стральцова папярэднічае ў манаграфіі кароткі агляд развіцця беларускага прыгожага пісьменства. Дакладна выдзелены вузлавяя моманты развіцця беларускай літаратуры ў XX стагоддзі, пачынаючы ад “нашаніўскага” перыяду да другой паловы пяцідзясятых гадоў, калі адбываецца творчы дэбют М. Стральцова. Слушна акрэсліваецца спецыфіка 50–60-х гадоў, калі ў беларускую літаратуру ўваходзіць “філалагічнае” пакаленне паэтаў і праявікаў, называемых яшчэ таксама “шасцідзясятнікамі” або “дзецьмі вайны”. Менавіта яно, гэтак пакаленне, таленавітыя маладыя людзі, пераважна вясковага паходжання, народжаныя незадоўга да вайны атрымаўшыя вышэйшую гуманітарную адукацыю, у значнай ступені вызначылі мастацка-эстэтычны ўзровень беларускай літаратуры другой паловы XX стагоддзя ды і цяперашняга перыяду ўжо новага міленіуму. М. Стральцоў, які, згодна сваіх біяграфічных дадзеных, з’яўляецца тыповым прадстаўніком гэтага пісьменніцкага пакалення, займае сваёй творчасцю ў яго шэрагах цалкам адметнае месца, што цалкам усведамляецца І. Хаваньскай.

У першай главе рэцэнзуемай манаграфіі “Cechy gatunkowo-stylistyczne prozy Michasia Stralcowa” грунтоўна рэалізуецца тэарэтычная мэта даследавання. Проза пісьменніка – 19 апавяданняў і 2 апавесці – разглядаецца ў чатырох падраздзелах з пункту погляду характэрных асаблівасцей, змястоўнасці літаратурна-мастацкай формы, складнікаў мастацкага твора.

У першым з падраздзелаў главы аўтар ставіць задачу *zaprezentować wszystkie walory artystyczne liryzmu właściwe dla utworów epickich* Міхася Стральцова (с. 27). І. Хаваньска слухна адзначае, што з самага пачатку творчасці празаіку Стральцову быў уласцівы лірызм, што ў значнай ступені супадала і з агульнымі тэндэнцыямі развіцця беларускай літаратуры. Варта прыгадаць тут у якасці прыклада Янку Брыля, Уладзіміра Караткевіча, Янку Сіпакова, Вячаслава Адамчыка. Праблеме лірызму ў беларускай прозе прысвечаны шэраг цікавых даследаванняў (А. Яскевіч, Т. Дасаева), з якімі добра знаёмая і І. Хаваньская. У манаграфіі слухна зазначаецца, што М. Стральцоў першым у беларускай літаратуры 60-х гадоў вывёў на старонкі сваіх твораў героя, якому аднолькава дарагія вёска і горад, які імкнецца іх паяднаць. Адсюль і асаблівая форма стральцоўскага лірызму, выкліканая псіхалагічным станам і самога пісьменніка, і яго часта аўтабіяграфічнага, прынамсі, эмацыянальным вопытам, героя.

Зварот у другім падраздзеле да асэнсавання тыпу нарацыі ў творах М. Стральцова з'яўляецца цалкам апраўданым і вынікае з ролі наратара ў стральцоўскай прозе. Так як гэтая праблема аказалася ў асноўным па-за ўвагай беларускіх даследчыкаў творчасці М. Стральцова, яе асэнсаванне ў манаграфіі мае надзвычай самастойны характар. У сваёй аргументацыі І. Хаваньская выказвае добрае знаёмства з багатай навукова-крытычнай літаратурай па гэтым пытанні як польскіх, так і замежных аўтараў.

Значнае месца займае ў першай главе кнігі разгляд часу і прасторы, уласна па М. Бахціну, хранатопу, як катэгорыі кампазіцыі. Багаты вопыт тэарэтычнага асэнсавання гэтай праблемы даследчыкамі розных краін плённа выкарыстоўваецца І. Хаваньскай. Яна слухна адзначае, што празаічная творчасць М. Стральцова амаль не даследавана ў гэтым плане. *Dlatego w tej części skupimy się głównie na czasie i przestrzeni wewnętrznej postaci, co jest charakterystyczna cecha pisarstwa białoruskiego twórcy* (52). Распачаўшы разгляд праблемы з дэбютнага апавядання М. Стральцова “Дома”, аўтар “W poszukiwaniu siebie” звяртаецца паслядоўна да наступных празаічных твораў, уключаючы з апошнім, можна сказаць, анталагічным апавяданнем пісьменніка “Смаленне вепрука”.

Своеасаблівым і цалкам апраўданым, чаканым падагульненнем гаворкі пра жанрава-стылявыя асаблівасці прозы М. Стральцова бачыцца заключны падраздзел першай главы кнігі “Kategoria postaci”. Вобраз героя, характар як вельмі важная кампанента мастацкага твора з'яўляецца вынікам узаемадзеяння разнастайных аспектаў, элементаў тэксту, надзвычай шмат гаворыць аб пісьменніку і яго часе. Можна сказаць, што гэтая таксама найбольш даследаваны аспект прозы М. Стральцова. Найчасцей аналізаваўся ў гэтым плане галоўны герой апавяданняў “Блакiтны вецер”, “На вакзале чакае аўтобус”, “Там, дзе зацішак, спакой”, “Сена на асфальце”, “На чацьвёрым годзе вайны” і аповесці “Адзін лапаць, адзін чунь”. Аднак значна менш увагі, як слухна адзначае І. Хаваньская, было ўдзелена разгляду характараў другарадных, хаця іх роля ў стварэнні мастацкай цэласнасці неаспрэчна важная. Вынікам уважлівага фронтальнага аналізу вобразнай сістэмы празаічнай творчасці М. Стральцова стаецца шэраг цікавых, аргументаваных высноў адносна вырашэння ў ёй гэтай праблемы. Не выклікае прычанняў тэза, што: *Stralcow w odróżnieniu od*

pisarzy tworzących w latach 60–70-tych XX wieku zdołał wyjść poza ramki swojego pokolenia, tworząc oryginalnego bohatera, odkrywając jego świat wewnętrzny oraz etapy rozwoju duchowego (s. 96).

У другой главе сваёй кнігі “Michaś Stralcow jak krytyk literacki i eseista” І. Хаваньска з усведамленнем важнасці гэтай часткі творчай спадчыны пісьменніка аналізуе, тым ці іншым чынам закранае, практычна ўсе, па яе падліках, 36 крытычна-літаратурных артыкулаў і 26 эсэістычных твораў М. Стральцова. Падкрэсліваюцца іх арыгінальнасць, непаўторная тэматыка, будова. Пры гэтым цалкам слухна асаблівая ўвага звяртаецца на эсэ “Загадка Багдановіча”, “На пачатку ўсіх пачаткаў”, “Ад роднай зямлі”. Ва ўнісон з беларускімі даследчыкамі ольштынская беларусістка мае ўсе падаставы, каб сцвердзіць, што ўсё напісанае Стральцовым як крытыкам уяўляе сабой узор крытыкі, *gdzie doświadczenie i analityczne harmonijnie współlistnieją z lirycznym wzruszeniem* (s. 128). Вельмі істотна, і гэта падкрэсліваецца ў кнізе, што крытычна-літаратурная спадчына М. Стральцова вытрымлівае выпрабаванне часам і надалей застаецца актуальнай, а таксама дапамае зразумець глыбей яго творчасць.

Сапраўды, манаграфічнае даследаванне Ірэны Хаваньскай “W poszukiwaniu siebie. Proza Michasia Stralcowa”, працягваючы плённыя традыцыі польскай беларусістыкі, істотна набліжае да польскага чытача творчасць выдатнага беларускага пісьменніка. Варта дадаць, што публікацыя ажыццёўлена Цэнтрам даследаванняў Усходняй Еўропы і дафінансавана сродкамі гуманістычнага факкультэта Універсітэту Вармінска-Мазурскага ў Ольштыне.

Галіна Тварановіч
Беласток